

ОСНОВНІ ЧИННИКИ УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ УКРАЇНИ

Дослідження ефективності управління системою вищою освітою в сучасних нестабільних економічних умовах, що викликане негативним проявом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, на одне із перших місць виводить потребу аналізування стану економічної безпеки вищої освіти в цілому та системи закладів вищої освіти (ЗВО), зокрема, тому що саме вона дає можливість максимально елімінувати ризики. Серед таких чинників виділяють дві групи (зовнішнього та внутрішнього середовища). При цьому чинники зовнішнього середовища – прямого впливу – справляють негативний вплив на ефективність функціонування системи ЗВО, інші – непрямий. Прямий вплив не завжди є безпосереднім, він відображається на діяльності ЗВО, але у часі може бути постійним або тимчасовим, відбувається у поточний період, або ж буде відтермінованим. Непрямий вплив може відбуватись через інші чинники, або в певних умовах, при цьому він може бути тривалим у часі чи одноразовим. Але слід акцентувати увагу на тому, що економічна безпека у цьому контексті досліджується на рівні окремих закладів вищої освіти, а не їх системи.

У зв'язку з зазначеним межа, що дозволяє відділити чинники внутрішнього середовища від зовнішнього, не є чітко окресленою. Зазначене дає підстави до виокремлення чинників, що мають разом відношення до зовнішнього та до внутрішнього середовища, тому при дослідженні економічної безпеки системи ЗВО у контексті управління нею, здійснено їх розмежування залежно від характеру впливу – безпосереднього та опосередкованого.

До основних чинників безпосереднього впливу віднесено:

- економічні (зниження платоспроможності населення і як результат підвищення рівня бідності, що наряду зі зменшенням обсягів державного фінансування з усіх джерел, разом призводять до зниження рівня доходів населення та, як результат до обмеження можливостей доступу до навчання абітурієнтів, які належать до сімей з низьким рівнем доходу тощо);

- демографічні (від'ємне сальдо природного та механічного руху населення та абітурієнтів, викликане зменшенням народжуваності та активізацією міграційних процесів випускників у зв'язку з високою конкуренцією іноземних вишів за абітурієнтів та випускників і подальшою їх локалізацією в країнах навчання тощо).

Основними чинниками опосередкованого впливу є:

- управлінські, що включають в себе політико-правові чинники об'єднані у зв'язку з тим, що вони разом впливають на ефективність функціонування системи ЗВО та її економічну безпеку. До політичних віднесені такі: нестабільна політична ситуація в країні, у результаті чого відбувається зменшення кількості студентів у вітчизняних вишах загалом та прискорення міграційних процесів за межі країни тощо. До правових відносяться ті, які впливають на якість вищої освіти через низку нормативно-правових актів: Конституція України (ст. 53) [1]; Закони України «Про освіту» [2], «Про вищу освіту» [3], «Про наукову і науково-технічну діяльність» [4] тощо, а також міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку. Ці чинники знаходять прояв переважно через економічні та демографічні;

- воєнні (анексія АР Крим Російською Федерацією, нарощування обсягів зовнішньої агресії з боку Росії у результаті військових дій на сході України, що призводять до ескалації конфлікту в цій частині України та загострення ситуації Росією на Азовському узбережжі моря та, як результат, збільшення міграційних процесів усередині країни з Криму та зони проведення ООС (Операція об'єднаних сил). Ці чинники знаходять прояв переважно через дію демографічних;

- соціальні (зростання соціальної напруженості в суспільстві та погіршення кримінальної обстановки в державі тощо). Вплив соціальних чинників проявляється через дію економічних, політичних та воєнних.

Зазначені чинники у контексті управління економічною безпекою системи ЗВО (з урахуванням поділу їх на чинники безпосереднього та опосередкованого впливу) узагальнено та розподілено на групи чинників (які синтезують в собі, в першу чергу, управлінські), що формуються під впливом: управлінських, економічних та воєнних; управлінських, економічних, демографічних та воєнних; управлінських та демографічних; управлінських та економічних й характеризують сферу управління системою ЗВО, у контексті її фінансового забезпечення, організаційного, забезпеченості студентами та науково-педагогічними працівниками.

Здійснено конкретизацію дослідження природи цих чинників та сили їх впливу на якість вищої

освіти, що дозволило виділити такі особливості розвитку вищої освіти України [5]:

- *недосконала модель фінансування вітчизняної вищої освіти.* Згідно з даними ОЕСР частка приватного фінансування становить не більше 15–20 %. У скандинавських країнах приватне фінансування не перевищує 5 %, однак в певних державах приватне фінансування становить більше як 50 %: США (62 %), Південна Корея (73 %), Японія (67 %), Австралія (56 %), Великобританія (54 %). У розвинених країнах університети також підтримує бізнес. Наразі фінансова підтримка бізнесу усе більше спрямовується на освітні послуги університетів, найчастіше великі корпорації фінансують університети на рівні 15-20 млн дол. США. В Україні приблизна оцінка приватного фінансування складає 0,74 % або 0,01 % ВВП, частка приватних витрат становить приблизно 25 % від усього обсягу фінансування [6].

- *невисока представленість вітчизняних ЗВО у міжнародних рейтингах університетів.* На світовому рівні результати міжнародних рейтингів закладів вищої освіти, які можна вважати «індикаторами якості освітніх послуг, що надаються вишами» в основному негативно позначаються на формуванні міжнародного іміджу ЗВО і держави в цілому, а також позиціонують Україну як постачальника сировинних ресурсів та дешевої робочої сили. На національному рівні світові рейтинги університетів є одним із механізмів зовнішнього управління ризиками через підвищення або пониження позицій вишів.

- *низький рівень інноваційності вітчизняної вищої освіти.* На відміну від США, Японії, деяких європейських та інших країн, де за уже створеної належної наукової інфраструктури на одного науковця припадає щорічно 100-200 тис дол. США, у ЄС метою є виділення 1 млн Євро, в Україні ж витрачається близько 2 тис. дол. США щорічно на науковця. Світовий ринок наукомісткої продукції сьогодні оцінюється у 2,3-3 трлн дол. США. Процес наукомісткого виробництва забезпечується приблизно 50 макротехнологіями. Сім провідних країн, які володіють 46-ма макротехнологіями, контролюють понад 80 % ринку наукомісткої продукції: США отримують від експорту цієї продукції 700 млрд дол. США щорічно, Німеччина – 530, Японія – 400 млрд дол. США відповідно. Україна входить до п'ятірки країн, які володіють передовими аерокосмічними технологіями: з 22 базових технологій ракетно-космічної сфері вона володіє 17-ма. Частка ж вітчизняної наукомісткої продукції на світовому ринку високотехнологічної продукції становить 0,05-0,1 % [7]. Сьогодні все помітнішими стають ознаки 6-го і 7-го технологічних укладів [8] – 6-й дає поштовх до нового етапу в розвитку медицини та біотехнологій, 7-й – до створення технологій «холодного термоядерного синтезу», що має докорінно змінити енергетичний потенціал земної цивілізації. В економіці ж України частка продукції вищих технологічних укладів становить: 4 % – для 5-

го і 0,1 % – для 6-го. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7 %, у той час як у розвинених країнах цей показник досягає 60 % і навіть 90 % [7].

Загалом можна констатувати, що підвищенню рівня економічної безпеки вищої освіти України загалом та системи закладів вищої освіти, зокрема, сприятиме збільшення обсягів інвестицій у цю сферу за рахунок їх постійної їх віддачі, що, у загальному підсумку, надасть можливість максимально елімінувати ризики економічній безпеці як вищої освіти, так і системи ЗВО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Документ 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.09.2020).
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 28.09.2020).
3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 28.09.2020).
4. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 28.09.2020).
5. Грищенко І. М., Денисенко М. П., Бреус С. В. Роль вищої освіти в сучасних умовах розвитку економіки України. *Проведення прогностико-аналітичних досліджень відповідності системи професійної освіти перспективам соціально-економічного розвитку України* : монографія / за ред. І. М. Грищенка. К.: КНУТД, 2014. 350 с. С. 6–8.
6. Викладення доповіді CASE-Україна Фінансування системи вищої освіти: світова практика і українське сьогодення. ГО «Країна ліберальна». URL: <https://liberal.in.ua/articles/tochka-zoru/vykladennia-dopovidi-case-ukracsna-finansuvannia-systemy-vychshocs-osvity-svitova-praktyka-i-ukracsnske-sogodennia> (дата звернення: 28.09.2020).
7. Гвоздецький В. Д., Валуєв Б. І., Кошечев О. О., Кепич Т. Оцінка сучасних моделей, концепцій, стратегій та перспектив розвитку інноваційної сфери країн світу: завдання для України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2012. № 5. С. 68–76.
8. Єрохін С. Технологічні уклади, динаміка цивілізаційних структур та економічна перспектива України. *Економічний часопис-XXI.* 2006. № 1/2. URL: <http://soskin.info/ea/2006/1-2/20060102.html> (дата звернення: 28.09.2020).